

Павлик Н. П. Неформальна освіта як інструмент фахового розвитку майбутніх соціальних педагогів / Н. П. Павлик // Збірник сценаріїв інтерактивних вистав з дисципліни «Основи сценарної роботи соціального педагога» : [Метод. матер.] / Укл. І. Палько, К. Марчук. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. — 88 с. — С. 6-10.

Павлик Н.П.

Неформальна освіта як інструмент фахового розвитку майбутніх соціальних педагогів

Категорія «неформальна освіта» є новою для української педагогіки, що визначає поширеність різних підходів до її трактування та дискусійність ролі, місця та методів неформального навчання. Ми розуміємо *неформальну освіту як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організований поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій*¹.

О.В. Шапочкіна, розробляючи методологічні засади вивчення неформальної освіти, визначає неформальну освіту через сукупність таких її рис, як: складова системи неперервної освіти; цілеспрямована творча діяльність особистості; чинник соціалізації, творчої самореалізації людини; умова соціальної взаємодії суб'єктів навчання; додатковий ресурс професійного самовизначення². Дослідницею сформульоване узагальнене визначення неформальної освіти майбутніх учителів як складової системи неперервної професійної освіти, самостійно мотивованого виду діяльності, що пов'язаний зі свідомим вибором особистістю різноманітних форм

¹Неформальна освіта / Non-Formal Education // Енциклопедія прав людини : соціально-педагогічний аспект : [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н.А. Сейко ; відп. ред. Н.П. Павлик. — Житомир : Волинь, 2014. — 220 с. — С. 120-124.

²Шапочкіна О.В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. — Автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. – 20 с. – С. 6.

організації навчання, спрямованих на саморозвиток і професійне вдосконалення, опанування додаткових компетенцій³.

Н.В. Сулаєва, досліджуючи менеджмент діяльності художньо-творчих колективів ВНЗ як агентів неформальної освіти, трактує неформальну мистецьку освіту через добровільну мистецьку діяльність особистості, що здійснюється паралельно формальному навчанню у вищому педагогічному навчальному закладі, реалізується здебільшого в художньо-творчих колективах (вокальному ансамблі чи хорі, танцювальному колективі, драматичному гуртку, літературній чи художній студії тощо) і не супроводжується видачею документа; основними цілями при цьому є задоволення соціокультурних і освітніх потреб особистості, розвиток здатності жити в сучасному соціумі, зберігаючи індивідуальні особливості, проведення з користю та захопленням вільний час⁴.

Дослідники В. Вятярис і Р. Чюжас, проводячи семантичний аналіз основних категорій освіти дорослих, відзначають акцентування саме ролі індивіда, а не системи освіти для створення ним умов і можливостей власного розвитку й вдосконалення⁵.

Андрагог Н.Г. Василенко розуміє неформальну освіту дорослих як соціально спрямований процес, за допомогою якого людина поєднує власний досвід, що накопичується у практичній діяльності, з колективним досвідом інших людей, а також з широким соціальним досвідом суспільства.⁶

Таким чином, залежно від сфери застосування неформальної освіти, автори трактують її як процес, систему або діяльність, що спрямовані на

³ Там само, С. 7.

⁴ Сулаєва Н.В. Основні підходи до менеджменту неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів / Н. В. Сулаєва // Витоки педагогічної майстерності. [Зб. Наук. Праць]. – Полтава, 2011. – С. 256-262.

⁵ Вятярис В., Чюжас Р. Исследование удовлетворения потребностей взрослых учащихся: на примере Каунасского центра обучения взрослых // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. – Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – 248 с. – С.25-34.

⁶ Василенко Н.Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформально професійного навчання в Україні // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. – Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – 248 с. – С. 130-138

поглиблення життєвих та соціальних компетенцій учасників неформального навчання шляхом врахування індивідуальних потреб, інтересів; відсутність стандартизації та інституціонального впливу та використання діалогічних форм і методів навчання.

А саме, С. Г. Вершловський відзначає що включення людини у систему формальної освіти дозволяє освітнім інституціям маніпулювати особистістю як об'єктом управління завдяки статусним переконанням та нормативним вимогам; натомість, неформальна освіта орієнтується на пізнавальне мотивування суб'єктів у професійній, загальнокультурній та особистісній сферах; – саме це, на думку дослідника, і визначає переваги неформальної освіти над формальною⁷.

Н.В. Сулаєва, досліджуючи роль та місце неформальної освіти у системі професійної педагогічної підготовки, зазначає наявні порушення значущої ієрархії цінностей – від пріоритетної підготовки, спрямованої на розвиток особистості, соціалізацію та соціальну адаптацію фахівця шляхом створення умов для розвитку творчості – через професійну підготовку, що включає професійну адаптацію та умови для професійного розвитку – до спеціальної (фахової) підготовки як процесу та результату оволодіння конкретними фаховими методами, технологіями та прийомами⁸. Натомість, вищі навчальні заклади в основу діяльності часто покладають саме завдання фахової підготовки, в той час як творчий розвиток особистості залишається поза увагою методики навчання. У контексті представленої суперечності саме неформальна освіта може слугувати тим інструментом фахового розвитку майбутніх соціальних педагогів, який забезпечить наближення загальних навчально-виховних послуг ВНЗ до потреб, інтересів і мотивів конкретного студента.

⁷Вершловський С.Г. Образование взрослых: теоретические и методические проблемы // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. – Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – 248 с. – С. 14 – 25.

⁸Сулаєва Н.В. Основні підходи до менеджменту неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів / Н. В. Сулаєва// Витоки педагогічної майстерності. [Зб. Наук. Праць]. – Полтава, 2011. – С. 256-262.

Українська розробниця концептуальних засад формування законодавства у галузі освіти дорослих Л.Б. Лукянова убачає роль неформальної освіти у включенні людини у життя суспільства, зокрема як чинника професійного та особистісного розвитку; виділяє чотири підходи до окреслення функціоналу неформальної освіти – суспільно-політичний (конкурентоспроможність навичок і можливостей громадян як результат соціально-політичної активності), культурологічний («міжкультурне міжгенераційне спілкування» як передумова формування цінностей), політично-діяльнісний (сталий розвиток через політичну активність та особистісний розвиток), економічний (економічне зростання держави)⁹.

Актуальність вивчення теорії та застосування практики організації неформальної освіти студентської молоді визначається Концепцією освіти для сталого розвитку, представленою у «Порядку денному на XXI століття»¹⁰, де базовими принципами розвитку системи освіти визначено її загальність (доступність для всіх), безперервність, міждисциплінарність та заснованість на навчанні за допомогою досвіду й творчості. Зокрема, одним із напрямів реалізації завдань освіти для сталого розвитку визначено співпрацю освітніх інституцій із театральними групами задля залучення широкої громадськості до публічного дискурсу щодо нагальних соціальних проблем.

Функціональне навантаження неформальної освіти визначається можливостями її впливу на два вектори фахового становлення студентів – *соціальний* (забезпечує зміну соціального статусу шляхом набуття додаткових компетенцій) та *особистісний* (сприяє самореалізації молоді

⁹Лукянова Л.Б. Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. – Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – 248 с. – С. 52-59.

¹⁰http://dea.gov.ua/chapter/osvita_dlya_stalogo_rozvitku_nacional4na_dopovid4_skorocheno

шляхом задоволення актуальних потреб, інтересів та створення простору для активності)¹¹.

Водночас, застосування форм і методів неформальної освіти у середовищі ВНЗ, з огляду на представлений нижче досвід діяльності студентських інтерактивних театрів, дозволяє організаторам ефективно розв'язувати такі **завдання** професійної підготовки, як:

- поглиблення розуміння причинно-наслідкових зв'язків соціальної проблеми, що слугує тематикою театральної вистави, її цілісне, структуроване та професійне бачення;
- вироблення фахових рішень та професійних установок, а також технологізованих алгоритмів соціально-педагогічного впливу на окреслене проблемне поле;
- розвиток емпатії, творчості, комунікативних і організаційних умінь учасників та глядачів інтерактивних театрів;
- формування емоційно забарвлених ставлень до людей у кризових ситуаціях;
- зростання особистісної та професійної впевненості, вмотивованості до активної громадської та соціальної позиції, готовності до соціально-педагогічної діяльності¹².

Дослідники неформальної освіти відзначають провідну роль діалогу учасників як базової передумови її ефективного впровадження. Відповідно, вибір форм і методів такого навчання зумовлюється характерологічними ознаками неформальної освіти, до яких, зокрема, відносимо: добровільність і партиципативність; сприятливий психологічний клімат комунікативного середовища; відповідність потребам учасників та спрямованість на подолання дефіциту певних компетентностей; відсутність централізації, ієрархізації та адміністрування змісту та методів; орієнтованість на життєвий,

¹¹ Павлик Н. П. Функції неформальної освіти студентської молоді. // Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції "Рівень ефективності та необхідність впливу педагогічних та психологічних наук на розвиток сучасного суспільства". – 2013. – <http://eprints.zu.edu.ua/11298/1/tmpD4.pdf>

¹² Мартинова Н.С. Досвід використання активних методів навчання в системі неформальної туристичної освіти // Вісник Луганського Національного Університету ім. Т. Шевченка. – 2009. – №10 (173). – С.38-43.

професійний, емоційний досвід учасників; переважання інтерактивних методів навчання, відсутність вимог щодо обсягу необхідного теоретичного матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників¹³.

Проведений нами аналіз наукових і методичних джерел свідчить, що у процесі неформальної освіти, організатори надають перевагу активним та інтерактивним *формам і методам* навчання.

Зокрема, основними організаційними формами неформальної освіти є: екскурсійні тури, освітній туризм, стажування, спеціалізовані конференції, семінари, презентації, тренінги, курси, студії, майстер-класи, творчі майстерні, круглі столи, відеолекторії, об'єднання у фахові мережі / професійні асоціації, створення та послуговування мережевими бібліотеками, Інтернет-сервісами та цифровими ресурсами загальнокультурного характеру, організація спільної діяльності, секції, гуртки, клуби, волонтерська діяльність, культурні ініціативи, театри, колективи художньої самодіяльності, вуличні університети, діалогові групи, публічні дискурси, участь у громадських рухах та організаціях, недільні школи, дистанційне навчання, онлайн навчання, курси для отримання нової професії, виїзні заняття, «компенсаційні програми», спрямовані на соціально-особистісний розвиток людини (як-от: тренінги/курси особистісного розвитку, ораторської майстерності, ефективного спілкування, йоги, взаємин між статями, тощо).

Визначені форми неформальної освіти насичуються діалогічними методами: дискусії (вільні, панельні, регламентовані, структуровані, тощо) та дебати, кейс-навчання, моделювання проблемних ситуацій, портфоліо, читання, ігри (ділові, рольові, навчальні, організаційно-діяльнісні, виробничі, дослідницькі, проблемно-ділові, проектувальні), консультації, симуляції професійних/соціокультурних процесів і явищ, інноваційні освітні технології (open-space/відкритий простір, майстерня майбутнього, world-cafe/всесвітнє кафе, peer-education / рівний навчає рівного і т.д.).

¹³Павлик Н.П. Сталі та варіативні характеристики неформальної освіти

Ефективність впливу зазначених форм і методів організації неформальної освіти визначається їх опорою на внутрішні потреби особистості у самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації. Саме неформальна освіта володіє потенціалом до інтеграції особистісного та професійного розвитку майбутніх соціальних педагогів.

Визначені форми і методи базуються на спільній діяльності учасників – взаємодії, обміні інформацією, спільному вирішенні проблем, моделюванні ситуацій, оцінці дій співучасників та власній рефлексії, зануренні в реальну атмосферу ділового співробітництва¹⁴. Окрім того, варто відзначити відкритість простору неформальної освіти до оточення та середовища, що виступають як реальність для засвоєння нового досвіду¹⁵.

О.В. Шапочкіною обґрунтовано етапи навчально-пізнавальної діяльності особистості у процесі неформальної освіти: інтуїтивний – характеризує появу мотиву пізнавальної діяльності, виникнення емоції та стійкого інтересу особистості; нормативний – пов'язаний з відбором оптимальних методів, засобів, прийомів організації пізнавальної діяльності; активний – відбувається вибір особистістю різних форм організації неформальної освіти та застосування отриманих компетенцій у навчанні, професійній діяльності, у житті; креативний – пошук, прагнення до освіти протягом життя; творча діяльність, що підкріплена стійкою вмотивованістю дій¹⁶.

Вивчення досвіду інших країн також свідчить про зростання інтересу педагогічної громади до пошуку нових ефективних форм і методів розвитку професіоналізму фахівців, що відображається у розвитку нових категорій і теорій. Зокрема, у США введено поняття «безперервний професійний

¹⁴ Петрович В.С. Використання активних та інтерактивних методів навчання у процесі підвищення кваліфікації соціальних педагогів // В. С. Петрович. // Педагогічні науки. – Випуск 15. – Інтернет-ресурс. – режим доступу:

¹⁵ Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід роботи / Уклад. О.Пометун, Л.Пироженко. – К. : А.П.Н., 2002. – 136 с., С. 28.

¹⁶ Шапочкіна О.В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. – Автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. – 20 с.

розвиток» (continuous professional development – CPD)¹⁷, де суб'єктом навчання і виступає власне учень/студент/фахівець, а результативність забезпечується шляхом інтеграції сталих (психолого-педагогічні, соціально-філософські знання) та варіативних (творчість, обдарованість, інноваційність, вмотивованість) складників¹⁸. Новітнім для України визначаємо американський досвід групового навчання, коли предметом проектування професійного зростання виступає діяльність не конкретної особистості, а цілої групи людей, добровільно об'єднаних за інтересами, що спільно працює в реальному або віртуальному просторі¹⁹.

Німецький досвід неформальної педагогічної освіти свідчить про поширеність таких організаційних форм неформальної освіти, як-от: загальнодидактичні курси, семінари, лінгвістичні курси, дидактичні майстерні, тренінги, майстер-класи, навчальні гуртки, проектна діяльність, організація культурно-масових заходів²⁰. Варто зауважити, що курикулуми (з лат. програми для розвитку; формалізовані пакети курсів) з неформальної освіти в Німеччині є уніфікованими та сертифікованими, створеними відповідно до запитів студентської молоді та відображеними у їх індивідуальних навчальних планах; вони складаються з: навчальних програми, флайерів або візитівок курсів, навчальних посібників, підручників, модульних каталогів, ознайомлювальних брошур, глосаріїв, курсів лекцій, методичних рекомендацій, навчально-методичних комплексів, комп'ютерних програм та ін.²¹ З огляду на загальну проблематику цього видання, прикладом може слугувати контактний курс «Театральна педагогіка» Педагогічного університетум. Людвігсбург (Німеччина), що має власну Інтернет-сторінку,

¹⁷Кривоніс М. Форми і засоби неперервного професійного розвитку вчителів у США //

¹⁸Кошманова Т.С. Розвиток педагогічної освіти у США (1960–2000 рр.) : автореф. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Т. С. Кошманова. – К., 2002. – 40 с.

¹⁹Fullan M. G. The New Meaning of Educational Change / Fullan M. G. // Teachers College Press, 1234 Amsterdam Avenue, New York, NY, 10027, 2001.

²⁰Шапочкіна О.В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. – Автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. – 20 с. – С. 8.

²¹Там само, С. 11.

на якій представлено візитівку курсу, його навчальну програму із модульною тематикою та результати проектної студентської діяльності.

Різні форми аматорського театрального мистецтва, представлені у цьому доробку, є цікавим різновидом неформальної освіти, апробованим соціально-інтерактивним «Театром життя» Житомирського державного університету імені Івана Франка. Роль театрального мистецтва у неформальній освіті відзначається його впливом на ціннісно-мотиваційну, емотивно-когнітивну, діяльнісно-поведінкову сфери особистості, а також врахуванням усіх зазначених вище передумов та потенціалів неформальної освіти – діалогічністю, інтерактивністю, партиципативністю, тощо.

У вітчизняній літературі представлено значний арсенал методичних доробків, спрямованих на забезпечення виконання функцій неформальної освіти мистецькими засобами.

Для читачів, що цікавляться, можемо порекомендувати книги:

Михайла Кипніса – «Драмотерапія»²², що представляє собою опис досвіду організації молодіжної театральної студії «Ювента»; «Акторський тренінг»²³, яка зібрала вправи, ігри та етюди авторської системи інтеграції театру та групового психологічного тренінгу; «Апельсиновий тренінг»²⁴, де описано досвід організації творчих майстерень;

Клауса Фопеля – «Як навчити дітей співпрацювати?»²⁵, що являє собою збірку ігор та вправ, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту дітей; «Технологія проведення тренінгу»²⁶, що описує теоретичні та методичні основи групової роботи; «Ефективний воркшоп»²⁷, де описано організацію динамічного навчання.

²²Кипнис М. Драмотерапія. Театр как инструмент решения конфликтов и способ самовыражения. – М.: Ось-89, 2002. – 192 с.

²³ Актёрский тренинг. Более 100 игр, упражнений и этюдов, которые помогут вам стать первоклассным актёром / Михаил Кипнис. – М. : АСТ: АСТ-Москва, СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 249 с.

²⁴ Апельсиновый тренинг / Михаил Кипнис. М.: Ось-89, 2008. – 112 с.

²⁵ Фопель К. Как научить детей сотрудничать? Психологические игры и упражнения: Практическое пособие: Пер. с нем.: В 4-х томах. – М. : Генезис, 1998.

²⁶ Фопель К. Технология ведения тренинга. Теория и практика. Пер. с нем. – 2-е изд. – М. : Генезис, 2005. – 267 с.

²⁷ Фопель К. Эффективный воркшоп. Динамическое обучение. Пер. с нем. – М. : Генезис, 2003. – 368 с.